

Hız. Peygamber Devrinde Bir Hadım: Me'bûr el-Kıbtî (ö. 60/679-80) Üzerine Bir Değerlendirme

Enes Ensar Erbay | 0000-0002-4518-2392 | ensarerbay@gmail.com

Bir kuruma bağılı değildir, Sakarya, Türkiye

Öz

Kurumsal istihdam anlamında Orta Asur dönemine kadar uzanan hadım varlığı, tarih boyu belirgin bir rağbet gören temel kölelik türleri arasında zikredilebilir. Hadımların Cahiliye devri de dâhil olmak üzere İslâm'ın ilk yıllarındaki varlıklarının eserlerde bahis konusu olduğu gözden kaçmamaktadır. Mukavkıs (ö. 21/642 [?]) tarafından hediye olarak gönderilen köleler içerisinde bulunan Kıbtî kökenli Me'bûr da söz konusu hadımlar arasında yer almaktadır. Hz. Mâriye'nin (ö. 16/637) ağabeyi veya amcaoğlu olduğu yönünde kayıtlar bulunan ve ona hizmet etmesi nedeniyle çeşitli odakların iftira ve suçlamalarına maruz kaldığı anlaşılan Me'bûr hakkında, kaynaklarda oldukça kısıtlı bilgi yer almaktadır. Bu bilgiler çerçevesinde öne çıkan yönünün hadımlığı olduğunu ifade etmekte yarar vardır. Bu makale, Me'bûr'un Mukavkıs tarafından Hz. Peygamber'e gönderilişi, fizyolojik bir özellik olarak hadımlığı ve tematik bir bahis çerçevesinde klasik kaynaklarda yer alan Hz. Mâriye ile ilgili bir suçlamaya konu olması gibi temel tarihî meseleler üzerinde durmaktadır. Bu doğrultuda onun hadımlığı etrafında nakledilen rivayetler, makalenin temel odak noktasını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler

İslâm Tarihi, Hz. Peygamber, Mukavkıs, Mâriye, Hadım, Me'bûr.

Atıf Bilgisi

Erbay, Enes Ensar. "Hz. Peygamber Devrinde Bir Hadım: Me'bûr el-Kıbtî (ö. 60/679-80) Üzerine Bir Değerlendirme". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 10/2 (Aralık 2023), 53-66.

<https://doi.org/10.33718/tid.1328040>

Geliş Tarihi	: 16.07.2023
Kabul Tarihi	: 26.10.2023
Yayın Tarihi	: 31.12.2023
Değerlendirme	: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	: Yapıldı - iThenticate
Çıkar Çatışması	: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

An Eunuch in the Age of the Prophet Muhammad: An Evaluation on Ma'būr al-Qibtī (d. 60/679-80)

Enes Ensar Erbay/0000-0002-4518-2392/ensarerbay@gmail.com

It is not affiliated with an institution, Sakarya, Türkiye

Abstract

Eunuchs have been a significant type of slavery throughout history, dating back to the Middle Assyrian period as institutionalized employment. Their presence during the early Islamic years, including the Jahiliyya period, is mentioned in the chronicles. Ma'būr, of Coptic origin, was one of the slaves sent as a gift by Muqawkis (d. 21/642 [?]). Records indicate that he was the elder brother or uncle's son of Māriya (d. 16/637). It is known that he faced slander and accusations from various sources due to his service to Māriya. It is important to note that there is limited information about him in the sources. Furthermore, his historical presence in the chronicles is primarily defined by his status as a eunuch. This article begins by examining Muqawqis' dispatch of Ma'būr to the Prophet Muhammad and discuss an accusation against Māriya. It also explores castration as a physiological characteristic, with a focus on the narratives surrounding Ma'būr's eunuch status.

Keywords

Islamic History, Prophet Muhammad, Muqawqis, Māriya, Eunuch, Ma'būr.

Citation

Erbay, Enes Ensar. "An Eunuch in the Age of the Prophet Muhammad: An Evaluation on Ma'būr al-Qibtī (d. 60/679-80)". *Trabzon Theology Journal* 10/2 (December 2023), 53-66.

<https://doi.org/10.33718/tid.1328040>

Date of Submission : 16.07.2023

Date of Acceptance : 26.10.2023

Date of Publication : 31.12.2023

Peer-Review : Double anonymized - Two External

Ethical Statement : It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism Checks : Yes – iThenticate

Conflicts of Interest : The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support : The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License : Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Giriş

Me'bûr el-Kıbtî, Hz. Peygamber'e Mukavkis tarafından gönderilmiş bir hediyedir. Metinlerde onun tarih sahnesine çıkışına dair dört aşama gözlemlenmektedir. Bu süreci şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

1.	Hâtib b. Ebû Belta'a'nın (ö. 30/650) Mukavkis'a İslâm daveti için gönderilişi.
2.	Mukavkis'ın bu davet üzerine Mâriye, kardeşi Sîrîn, çeşitli hediyeler ve bir hadım göndermesi.
3.	Hadım üzerinden oluşturulan iftira hadisesi dolayısıyla İbrahim'in doğumuna dair duyulan şüphe.
4.	Hadımın Mâriye'nin hizmetiyle meşgul olarak yanına çokça girip çıkması, çeşitli söylentilerin oluşması ve Hz. Peygamber'in Hz. Ali vasıtasıyla onu öldürtmek istemesi.

Yukarıdaki tasnif, Me'bûr'a dair kaydedilen rivayetlerin kronolojik ve tutarlı bir bütünlük içerisinde değerlendirilmesine imkân sağlamaktadır. Bu çerçevede Hâtib b. Ebû Belta'a'nın (ö. 30/650) Hz. Peygamber'in elçisi olarak Mısır'a doğru yola çıkışı,¹ bir tür başlangıç noktası teşkil edebilir. Ancak çalışmamız yapısal olarak bu konuyu içermediği için buraya dair bir anlatı tercih edilmeyecektir. Makalenin başlangıç noktasını Mukavkis tarafından gönderilen hediyelerin içeriği oluşturmaktadır. Çalışmanın konu başlıkları arasında bir hediye olarak gönderilen hadım, söz konusu hadımın Medine toplumu tarafından algılanışı ve bu algının bir sonucu olarak oluşan söylentilerin Hz. Peygamber tarafından çözüme kavuşturulması bulunmaktadır. Çalışma, Me'bûr'un tarihî kimliğine odaklanmakla birlikte Hz. Mâriye ile ilgili anlatıya konu edildiği iftira hadisesinin hadım açısından boyutunu da incelemektedir. Diğer yandan Me'bûr'un gerçekten hadım olup olmadığı da tartışılmayı hak eden bir konudur. Bu nedenle bölüm başlığı olarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Me'bûr'un kaynaklarda bir anlatıya konu olmasının temel çıkış noktası, Hz. Mâriye odaklıdır. Bu saikle çoğunlukla Hz. Mâriye'nin yer aldığı paragraflarda onun da anıldığı söylenebilir. Hususen İbn İshak (ö. 151/768), İbn Sa'd (ö. 230/845), İbn Abdülhakem (ö. 257/870), Belâzürî (ö. 279/892-3), Taberî (ö. 310/923), İbnü'l-Esîr (ö. 360/1233) gibi müelliflerin çoğunlukla tarihî bağlam etrafında oluşturulan eserlerinde bu durum daha açıktır. Söz konusu kaynaklarda genellikle kronolojik veya tematik bir üslubun ağır bastığı, Me'bûr'un da bu tasnife uyumlu olarak ele alındığı fark edilmektedir. Bu açıdan Me'bûr'un, eserlerin ana konu başlığını oluşturmadığını belirtmek gerekir. Bunun yanında gerek erken dönem tarih gerekse Müslim (ö. 261/875) gibi temel hadis metinlerinde onun tarihî şahsiyetine ve iftira odaklı bir hâdiseye konu olması durumuna atıf yapılması; varlığı, hakkındaki olayın sıhhat değeri ve tarihî sabitesi açısından bir gerçeklik taşıdığını göstermektedir. Dolayısıyla tarihsel bir tartışmaya konu olabilecek temel argümanları içermesi açısından onun şahsiyeti önem arz etmektedir.

Modern dönemde hakkında müstakil olarak bir bilimsel yayın üretilmediğini tespit edebildiğimiz Me'bûr el-Kıbtî, çoğunlukla Hz. Mâriye ile alakalı kaleme alınan eserlerde -genel-

1 Hicretin 7. yılında gerçekleştiği anlaşılan bu elçilik faaliyeti için bk. Mehmet Ali Kapar, "Hâtib b. Ebû Beltaa Hayatı ve Faaliyetleri", *İSTEM* 17/33 (2019), 9-14.

likle iftira hadisesi odaklı- incelenmiştir. Bu çerçevede konuya taalluk eden en erken tarihli modern dönem eser, el-Adevî'nin Hz. Mâriye'nin hayatı üzerine kaleme aldığı kitabıdır.² Türkçe yayın olarak araştırmacılarından Peköz,³ Temir⁴ ve Erkocaaslan,⁵ Hz. Mâriye'nin hayatına odaklanmışlar, ona yönelik iftira hadisesini işlemişler, bu çerçevede Me'bûr'a dair tarihî anlatıyı da değerlendirmeye tâbi tutmuşlardır. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin "Mâriye" maddesinde de Me'bûr'a değinilmekte ve onun söz konusu iftira hadisesindeki konumuna dair incelemelerde bulunmaktadır.⁶ Buna karşın Brill'in hazırladığı *Encyclopaedia of Islam*'ın "Mâriya" maddesinde konuyla ilgili herhangi bir bilgi yer almadığını ifade etmek gerekir.⁷ Bu makale, zikredilen modern çalışmaların içeriğinden de anlaşıldığı gibi üzerine müstakil bir bilimsel çalışma kaleme alınmamış olan Me'bûr el-Kıbtî'nin tarihsel kimliğine yoğunlaşmaktadır. Burada onun özellikle Şîî yazın geleneğinde tartışılan konumuna⁸ değil, temelde bir hediye olarak gönderilen tarihî şahsiyetine, iftira hâdisesindeki konumuna ve bununla doğrudan bağlantılı olan hadımlığına yoğunlaşmaktadır. Zira onun kaynaklarda belirgin olarak öne çıktığı temel unsurlar bunlardır.

1. Hediye Bir Hadım Olarak Me'bûr

İbn Sa'd'da yer alan bir rivayete göre hicretin 7. yılında (628-29) Mukavkıs, Mâriye ve kardeşi Sîrîn'i⁹ bin miskal altın, yirmi değerli elbise, Düldül¹⁰ isimli katır ve Ufeyr isimli bir eşek ile birlikte hediye olarak Hz. Peygamber'e göndermiştir. Hediyeler içerisinde Me'bûr isminde bir de hadım (*hasî*) da bulunmaktadır. İbn Sa'd'ın kaydında Me'bûr oldukça 'yaşlı' bir adamdır ve aynı zamanda -genç olduğu bilinen- Mâriye'nin kardeşidir. Bu hediyeler, Mukavkıs'a elçi olarak giden Hâtıb b. Ebû Belta'a ile gelmiştir. Hâtıb'ın -yolda- Mâriye'yi İslâm'a davet ettiği, onun bu daveti kabul ettiği ancak Me'bûr'un bir müddet kendi dininde [Hıristiyan] kaldığı, daha sonra Hz. Peygamber henüz hayattayken Müslüman olduğu kayıt-

2 Muhammed Ali Mahlûf el-Adevî, *Mâriye el-Kıbtîyye* (Kâhire: Dârü'l-Menâr, 1406/1986).

3 Emine Peköz, "Hz. Peygamber'in Cârîyesi Mâriye", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 1 (Ocak-Haziran 2017), 69-92.

4 Hakan Temir, "Hz. Peygamber'in Cârîye Eşi Mâriye el-Kıbtîyye'nin Hayatı", *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 6/2 (2020), 319-352.

5 Recep Erkocaaslan, "Hz. Mâriye bint Şem'un'a Atılan İftira ve Sünnî-Şîî Geleneklerdeki Rivayet Farklılıklarının Sebepleri", *Eskiyeni* 43 (Mart 2021), 11-26.

6 Aynur Uraler, "Mâriye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 14 Nisan 2023).

7 Bilgi için bk. F. Buhl, "Mâriya", *The Encyclopaedia of Islam New Edition*, ed. C. E. Bosworth vd. (Leiden: Brill, 1991), 6/575.

8 Bu çerçevede bir değerlendirme için bk. Erkocaaslan, "Hz. Mâriye bint Şem'un'a Atılan İftira", 20-22.

9 Bölgenin [Mısır] bir kaynağı olarak İbn Abdülhakem, Mukavkıs'ın Hz. Peygamber'e üç cârîye hediye ettiği, bunlardan Mâriye dışında birinin Ebû Cehm Huzeyfe el-Abderî'ye, diğerinin de Hassan b. Sâbit'e Hz. Peygamber tarafından hediye edildiğini belirtmektedir. Bk. Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Abdülhakem el-Misrî, *Futûhu Mısır ve'l-Mağrib*, (Kâhire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1415), 71. İbnü'l-Esrî, Mukavkıs'ın Hz. Peygamber'e dört cârîye hediye ettiğini ifade etmekle birlikte bu cârîyelerin isimlerini zikretmemektedir. Bk. Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed İbnü'l-Esrî, *el-Kâmil fî't-Târîh*, nşr. Ömer Abdusselâm Tedmurî (Beyrut: Dârü'l-Kitâbî'l-Arabî, 1417/1997), 2/91. Reşid b. ez-Zübeyr de dört cârîye hususunda İbnü'l-Esrî ile ortaktır. Bk. Reşid b. ez-Zübeyr, *Kitâbü'z-zehâir ve't-tuhaf*, thk. Muhammed Hamidullah, (Kuveyt: et-Turâsü'l-Arabî, 1959), 7.

10 Gönderilen hediyeler arasında bulunan boz katır Hz. Peygamber 'Düldül' olarak isimlendirmiştir. Bu katırın Muâviye'nin hilâfet yıllarında öldüğü, aktarılan detay bilgiler arasında yer almaktadır. Hz. Peygamber, gönderilen hediyeler arasında bulunan eşeği de Ya'fûr, atı ise (*feres*) Lizâz olarak isimlendirilmiştir. Mukavkıs, Hâtıb b. Ebu Belta'a'ya ise 100 dinar, yirmi elbise ve çeyiz kabilinden çeşitli hediyeler vermiştir. Bk. Reşid b. ez-Zübeyr, *Kitâbü'z-zehâir ve't-tuhaf*, 7-8.

lıdır.¹¹ Öyleyse o, aynı zamanda sahâbîdir.

Belâzürî'nin kayıtlarında Hz. Peygamber'e Mukavkis tarafından hediye edilen bir hadımdan (*hasî*) söz edilmektedir. Hz. Peygamber'e hediye edilenler arasında bu hadımla birlikte Mâriye, kız kardeşi Şirin [Sîrîn], bin miskal altın, Düldül olarak bilinen bir katır ve Ya'fûr (veya Afîr/Ufeyr) ismindeki bir eşek de yer almaktadır. Bu hadımın ismini zikretmeyen müellif, onun belli bir müddet kendi dini üzere kaldığını, akabinde Hz. Peygamber hayattayken İslâm'ı kabul ettiğini dile getirmektedir. Yine müellifin kaydına göre bu hadım, 60 (679-80) yılında vefat etmiş, Baki' mezarlığına defnedilmiştir.¹² Taberî, Mukavkis'in Mâriye ile birlikte kardeşi Sîrîn, Düldül isminde bir binek, Ya'fûr isimli bir eşek, ayrıca bir de hadım gönderdiğini ifade etmektedir.¹³ O, Mukavkis tarafından gönderilen Me'bûr ismindeki bu hadımın, Hz. Mâriye ve Sîrîn'e yol boyunca eşlik etmesi için görevlendirildiğini belirtmektedir.¹⁴ Müstedrek'te 7011 numaralı hadiste hediyeler içerisinde Me'bûr da zikredilmektedir.¹⁵ Başka bir kayıтта gönderilen hediyeler arasındaki Me'bûr isimli hadımın Mâriye'nin erkek kardeşi olduğu kaydedilmektedir. Bu hadım, Mâriye'nin hizmetiyle meşguldür ve Medine'de vefat etmiştir.¹⁶ Me'bûr'un mülkî tasarrufunun Hz. Peygamber'in üzerinde bulunduğu İbnü'l-Esîr'in kaydından anlaşılmaktadır. Müellif, "onun 'Me'bûr' denilen bir hadımı vardı" diyerek durumu belirtmektedir.¹⁷ Diğer yandan her ne kadar el-Adevî, Me'bûr'un 'siyahî' (*esved*) olduğunu ifade etse de konuyla ilgili herhangi bir klasik kaynağa atıfta bulunmamaktadır.¹⁸

Yukarıdaki rivayetler esas alındığında şu çıkarımları yapabilmek mümkündür: 1. Me'bûr, Hz. Peygamber'e sunulan hediyeler arasındadır ve öyle anlaşılıyor ki hadım olma durumunun işlevselliği nedeniyle gönderilmiştir. Daha açık bir ifadeyle hediye gönderen Mukavkis, onun hadımlığının sağladığı avantajları Hz. Peygamber'in kullanmasını istemiş olmalıdır. Bu çerçevede bir hadım hem hanımının yanına girebilir hem de erkeklerin yapabileceği işleri yapabilir. Nitekim ileride onun Mâriye'nin temel ihtiyaçlarını karşıladığı görülecektir. 2. Kuvvetle muhtemel Mukavkis'in tasavvurunda Hz. Peygamber, bir tür hükümdar olarak şekillenmiş olmalıdır. Onun hediye olarak hususen hadım göndermiş olması, Hz. Peygamber'in saray hayatı yaşadığına dair bir algısının olduğunu zımnen hissettirmektedir. Hadımların saray hayatında, özellikle saray içi haremde görevli idareciler oldukları bilinmektedir. 3. Bir köle olarak Me'bûr, Hz. Peygamber'e gönderilmiştir ve mülkî tasarruf yetkisi de onun elindedir. 4. Yaşlı ve güçten düşmüş bir hadımın hediye olarak gönderilmesi mümkün müdür? O, kullanılması ve kendisinden yararlanılması amacıyla hediyeler arasına dâhil edilmiştir. Buna rağmen yaşlı olması ihtimal dâhilinde görünmemektedir. Ayrıca onun

11 Ebû Abdullâh Muhammed İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, nşr. Ali Muhammed Ömer. (Kahire: Mektebtü'l-Hancî, 1421/2001), 10/201.

12 Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, thk. Süheyl Zekkâr, Riyad Zirikli (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1417/1996), 2/85-86.

13 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhü't-Taberî*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (Kâhire: Darü'l-Meârif), 3/21.

14 Taberî, *Târîh*, 3/172.

15 Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn* (Kâhire: Dârü't-Te'sîl, 1435/2014), 7/73.

16 Reşid b. ez-Zübeyr, *Kitâbü'z-zehâir ve't-tuhaf*, 7.

17 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/175.

18 Adevî, *Mâriye el-Kibtîyye*, 18.

vefat tarihi (60/679-80) göz önünde bulundurulduğunda Mısır'dan geldiğinde (7/628-29) 'yaşlı' olması mümkün değildir. Zira Belâzürî'nin yukarıdaki rivayetine göre o, Medine'ye geldikten sonra yaklaşık elli yıl daha yaşamıştır. Bu durum, onun yaşlı olduğu konusunda bilinçli bir rivayet üretimini akla getirmektedir. Bunun için bazı gerekçeler bulunmaktadır. Söz konusu gerekçelere ileride değinilecektir.

2. İftira Hâdisesi ve Me'būr

Kaynaklar, Me'būr'un Mâriye'ye hizmet etmesinden ötürü Medine'de insanlar içerisinde bir dedikodunun meydana geldiğini ve durumu haber alan Hz. Peygamber'in çözüm için onun öldürülmesi yönünde bir talimat verdiğini kaydetmektedir. Bu doğrultuda öncelikle kronolojik sırayla klasik kaynakların kayıtlarını incelemek gerekmektedir:

İbn İshak'ın kaydettiği ve Hz. Ali'den yapılan rivayette Me'būr'un ismi geçmemekle birlikte onun Mâriye'nin amcaoğlu olduğu zikredilmektedir. Rivayette o, 'Kıbtî' olarak anılmaktadır. Hz. Peygamber'in onun Mâriye ile olan yakınlığından rahatsızlık duyduğu ve Hz. Ali'yi çağırarak "Bu kılıcı al ve git, eğer onu [Me'būr] orada (Mâriye'nin evi) görürsen öldür" diyerek görevlendirdiği ifade edilmektedir. Hz. Ali, Mâriye'nin bulunduğu eve gidince Kıbtî'yi orada görmüş ve onu öldürmek amacıyla kılıcını sıyırmış, öldürüleceğini anlayan Kıbtî hurma ağacına tırmanmış, akabinde ağaçtan düşmüş ve avret mahalli açılmıştır. Hz. Ali, erkekliğine dair herhangi bir uzvun bulunmadığını ve onun hadım olduğunu anlamış, kılıcını yerine koyarak durumu Hz. Peygamber'e bildirmiştir. Hz. Peygamber'in, bu haberi aldığı anda Allah'a hamdettiği belirtilmektedir.¹⁹

İbn Sa'd'da yer alan diğer bir rivayet, Mâriye'ye odun ve su taşıyan bir Kıbtî'den bahsetmektedir. Onun bu ihtiyacını karşılaması nedeniyle insanlar arasında bir tür dedikodu yayılmış ve "Kâfir kâfire yakınlaşır"²⁰ şeklinde bir kabulle bu durumu nitelemeye başlamışlardır. Hz. Peygamber'e bu haber ulaştınca o, Hz. Ali'yi Mâriye'nin bulunduğu yere göndermiştir. Bu sırada bir hurma ağacı üzerinde olan Kıbtî, Hz. Ali'nin kılıcını gördüğünde kendini ağaçtan atmış, elbisesi açılmış ve onun hadım (*meçbûb*) olduğu anlaşılmıştır. Hz. Ali, bu durumu Hz. Peygamber'e haber vermiştir. Rivayette Hz. Peygamber'in, Mâriye'den doğan oğlu hususunda -mez-kûr dedikodu kaynaklı- bir şüphesinin bulunduğu, Cebrail'in kendisine gelerek "Selâm sana ey İbrahim'in babası" şeklinde hitap etmesinden sonra ise bu şüphesinin izale olduğu kaydedilmektedir.²¹ Aynı eserde Hz. Ali'nin olayı teftişine dair kaydedilen diğer bir rivayet ise onun su taşırken Kıbtî'yi gördüğü, Kıbtî'nin de kendisini fark etmesi üzerine başında taşıdığı su kırbasını yere attığı, akabinde hızlıca hurma ağacına tırmanmaya çalıştığı, bu sırada elbisesinin açılarak avret mahallinin görüldüğü ve hadım olduğunun Hz. Ali tarafından anlaşıldığı yönündedir. Hz. Ali bu durumu Hz. Peygamber'e haber verdiğinde onun "İsabet ettin. Şüphesiz ki [bir olaya] şahit olan, olmayanın [gâib] görmediğini görür" dediği nakledilmektedir.²²

İbn Abdülhakem'in sunduğu olay örgüsünde durum biraz farklılık arz etmektedir. Buna

19 Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk, *es-Sîre (Kitâbü's-siyer ve'l-megâzî)*, nşr. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1398/1978), 271.

20 Bu sözle, Hz. Mâriye ve Me'būr kastedilmektedir.

21 İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 10/203.

22 İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 10/204.

göre Hz. Peygamber Mâriye'yi ziyaret ettiğinde, onun yanında erkek kardeşinin (*nesib*) olduğunu görmüştür. Rivayetin içeriğinden Hz. Peygamber'in, bu kimsenin Mâriye'nin erkek kardeşi olduğunu bilmediği anlaşılmaktadır. Devam eden rivayet, bu kimsenin Mâriye'nin yanına çokça girip çıkıyor olması nedeniyle Hz. Peygamber'in kuşkulandığını, Mâriye'nin yanından döndüğünde Hz. Ömer'e durumu bildirdiğini, onun ise kılıcını kuşanarak Mâriye ve yakınının olduğu eve girdiğini açıklamaktadır. Hz. Ömer'in kılıçla kendisine yönelik bir hamle yapacağını anlayan bu kişi, avret mahallini açarak onun bir hadım olduğunu (*mecbûb*) anlamlarını sağlamıştır. Durumun farkına varan Hz. Ömer, bu gelişmeyi Hz. Peygamber'le paylaşmıştır. Hz. Peygamber, Cebrail'in kendisine gelerek Allah'ın Mâriye ve yakını olan bu adamı temize çıkardığını, bunun yanında Mâriye'nin ayrıca kendisinden hamile olduğunu, doğacak bu çocuğun ona çok benzediğini haber verdiğini, ayrıca onu 'İbrahim' olarak isimlendirmesini istediğini belirtmiştir.²³ İbrahim'in doğumuyla ilgili diğer bir nakilde onun doğduğunda Hz. Peygamber'in içinde bir tür şüphe bulunduğunu ancak Cebrail'in gelip 'Ey Ebû İbrahim' şeklinde hitabından sonra onun memnun olduğu kaydedilmektedir.²⁴ Beyhakî'deki rivayet de son kısmı teyit edici niteliktedir.²⁵

Müslim'de yer alan bir hadis de konu hakkında bilgi sunmaktadır. Buna göre 'bir adam' Mâriye ile yakınlık kurmak yönünde suçlanmaktadır. Bu duyumu aldığı anlaşılan Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'yi görevlendirerek bu adam için ona 'Git ve boynunu vur' dediği, Hz. Ali'nin de onu bir su birikintisinin içerisinde -muhtemelen çıplak bir şekilde- serinlenirken bulunduğu nakledilmektedir. Bu adama oradan çıkmasını söyleyen Hz. Ali, serinlediği bölgeden çıktığında onun hadım olduğunu anlamış, onu öldürmekten vazgeçmiş ve durumu Hz. Peygamber'e bildirmiştir.²⁶ Müsned'de yer alan rivayet de bunun bir benzeridir.²⁷

Belâzürî, hadımın Hz. Peygamber'in câriyesi olan Mâriye'nin yanına girip çıktığını ve onunla konuştuğunu, bu hususta münafikların uygun olmayan çeşitli söylentilerde bulduklarını kaydetmektedir. Bu doğrultuda bazıları, onun hadım olmadığını (*innehu gayr mecbûb*) ve Mâriye'nin yanına girip çıktığını ileri sürmüşlerdir. Söylentilerin yoğunluğundan olacak ki Hz. Peygamber, iddia edilen bu durumun içeriğini tam anlamıyla öğrenip vakıf olabilmesi için Hz. Ali'yi göndermiştir. Hz. Peygamber, hadım hakkında aktarılanlar şayet doğruysa onu öldürmesini emretmiştir. Hz. Mâriye'nin bulunduğu eve doğru giden Hz. Ali, hadımı hurma ağacının üstünde bulmuştur. Onu gören hadım, Ali'nin kendisine bir kötülük yapabileceğini sezmiş ve izarını kaldırarak avret mahallini ona göstermiştir. Bu şekilde onun bir hadım (*mecbûb*) olduğu anlaşılmıştır. Hz. Ali, durumu Hz. Peygamber'e bildirince onun Allah'ın münafikları yalanlaması ve hadımın temize çıkması nedeniyle hamdettiği ifade edilmektedir.²⁸ Taberânî'deki (ö. 360/971) rivayet de yukarıdaki kayıtlarla oldukça benzerlik arz etmektedir.²⁹

23 İbn Abdülhakem, *Futûhu Mısır*, 70.

24 İbn Abdülhakem, *Futûhu Mısır ve'l-Mağrib*, 70.

25 Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el- Beyhakî, *Delâ'ilü'n-Nübüvve* nşr. Abdülmütî Kal'acî, (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1408/1988), 1/163.

26 Ebül-Hasen Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîhü Müslim* (Kahire: Dârü't-Te'sîl, 1435/2014), "Tevbe", 7123.

27 Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Şuayb el-Arnâvut, Âdil Mürşid vd. (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 21/405 (No. 13989).

28 Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 2/87.

29 Ebül-Kâsım Süleyman b. Ahmed eş-Şâmî et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nşr. Târik b. İvâdullah b. Mu-

Taberî, Medine'de Hz. Mâriye ile olan yakınlığından ötürü Me'būr'un iftiraya maruz kaldığını belirtmektedir. Bu iftiradan ötürü Hz. Peygamber onun katledilmesi emrini vermiş ancak Hz. Ali'nin onun hadım olduğunu ve erkeklik uzvuna sahip olmadığını fark etmesi üzerine öldürülmemiştir.³⁰ İbnü'l-Esîr de Me'būr'u Hz. Peygamber'in emriyle öldürmeye giden Hz. Ali'nin onun hadım olduğunu anladığında geri döndüğünü ifade etmektedir.³¹

Hâkim'in (ö. 405/1014) *el-Müstedreki*'nde yer alan 7013 numaralı diğer bir hadiste Mâriye'nin 'amcaoğlu' ile birlikte Hz. Peygamber'e hediye edildiği kayıtlıdır. Buradan Me'būr'un onun amca oğlu olduğu yönünde bir iddiamın varlığıyla karşılaşılmaktadır. Mâriye hamile kalınca iftira ve yalana başvuran insanların (*ehlü'l-ifk ve'z-zûr*) çeşitli söylentiler içerisine girdiği ifade edilmektedir. Hz. Peygamber'e bu söylentiler ulaşınca o, Hz. Ali'yi çağırılmış ve "Bu kılıcı al ve yürü, Mâriye'nin amcaoğlunu bulduğun yerde boynunu vur" diyerek onu görevlendirmiştir. O sırada hurma ağacının üzerinde taze hurma toplamakta olan Mâriye'nin amcaoğlu, Hz. Ali'nin yanına kılıç kuşanmış bir şekilde geldiğini görünce telaşlanmış ve düşmüş, bu sırada onun hadım olduğu anlaşılmıştır.³² Ebû Nuaym'ın (ö. 430/1038) naklettiği rivayet de bu anlatımla oldukça benzerdir. Onun naklinde Me'būr'un Mâriye'nin amcaoğlu olduğuna dair kayıt belirgindir.³³

Müstedrek'te nakledilen 7015 numaralı hadiste konuyla ilgili kurgu biraz daha farklıdır. Burada Mâriye'nin töhmet altında bırakıldığına dair (*tüttehem biraculin*) ibare açıktır. Bu çerçevede Hz. Peygamber, ilgili adamın boynunun vurulmasını istemiş ancak konuyla ilgili soruşturma yürütenler onun hadım olduğunu anlamışlardır.³⁴ Aynı bölümde yer alan bir sonraki hadiste, Ümmü İbrâhîm [Mâriye] ile töhmet altında bırakılan bir adamdan bahsedilir. Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi onun boynunu vurmaya yönünde görevlendirmiş, bunun üzerine o, serinleyen adamı bulunduğu yerden çıkartmış ve akabinde onun bir hadım olduğunu anlamıştır.³⁵ Nispeten geç dönem kaynakları arasında yer alan İbn Abdilber (ö. 463/1071), İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233) ve İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) sahâbî tabakâtına dair oluşturdukları eserlerinde ise yukarıdaki kayıtlarla kayda değer bir farklılık arz etmeyen benzer olay örgüleri mevcuttur.³⁶

Yukarıdaki kayıtlardan hareketle evvelâ bir olay örgüsü çıkarılarak rivayetler tahlil edilmiştir: 1. İlk olarak Me'būr'un Hz. Mâriye'nin hizmetiyle ilgilendiği anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere Hz. Mâriye, Mescid-i Nebevî'den nispeten uzak bir konumda bulunan Meşrebe³⁷

ammed, Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî, (Kâhire: Dâru'l-Haremeyn), 4/89.

30 Taberî, *Târîh*, 3/172.

31 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 175.

32 Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 7/74.

33 Ahmed b. Abdullah b. Ahmed Ebû Nuaym el-İsfehânî, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ* (Mısır: es-Sa'ade, 1394/1974), 3/177.

34 Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 7/75.

35 Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 7/75.

36 Atıflar için bk. Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed İbn Abdülber, *el-İstiâb fi ma'rifeti'l-ashâb*, nşr. Ali Muhammed Mu'avvid, Âdil Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 4/422, 465; Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, nşr. Âdil Ahmed er-Rufâî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1996), 5/5, 7/282; Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe* nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru Hicr, 1429/2008), 9/408-410, 14/195-196.

37 Araştırmacılar Peköz'ün incelemelerine göre Hz. Peygamber Mâriye ve Şirin'i öncelikle Ümmü Süleyym bint Milhan veya Hâris b. Nu'man'ın evlerinden birine yerleştirmiş, Hz. Peygamber'in onu sıkça ziyaret etmesi ve diğer hanımlarının bu durumu çokça kıskanması nedeniyle Mâriye, Mescid-i Nebevî

mevkiinde ikamet etmektedir. Kuvvetle muhtemel bu bölgede yaşayan insanların peygamberin evine bir adamın sürekli girip çıktığını görmesi, söz konusu kişiyi tanımamaları ve dolayısıyla onu eleştirerek bir söylenti yaydıkları anlaşılmaktadır. Bu dedikoduları üretenlerin münafıklar veya çeşitli iftira odakları olduğuna dair kayıtlara yukarıda temas edilmiştir. Öyleyse hadisenin merkezinde, Me'bûr'un hadım karakteriyle esasında hizmet etmesi için istihdam ediliyor olması yer almaktadır. 2. Diğer yandan *el-Müstedrek*'te iftira ve dedikodu üreten kimselerin (*ehlül'l-ifk ve'z-zûr*) Mâriye'nin hamile kalması neticesinde Me'bûr'un varlığı üzerinden bir söylenti ürettikleri fark edilmektedir. Burada Hz. Peygamber'in diğer hiçbir hanımının gebe kalmaması ancak sadece Mâriye'nin bununla lütuf bulması, ilgili söylentinin üretilmesinde diğer bir gerekçe olmalıdır. Öyleyse bu yöndeki bir söylentinin Mâriye'nin hamile kalması neticesinde belirginleştiğini ifade etmek daha yerindedir. Nitekim Hz. Peygamber'in İbrahim'in doğumuna kadar duruma şüpheli bir şekilde yaklaştığı da yine rivayetlerin aktarımları arasındadır. 3. Hz. Peygamber'in İbrahim'e dair duyduğu şüphe, rivayetdeki kronolojik bir ayrıntı ile ilgili olmalıdır. Buna göre onun kuşkusu, doğum gerçekleşikten sonra Cebrâil'in de tasdikiyle giderilmiştir. Anlaşılan o ki doğumdan sonra duruma tam anlamıyla vâkıf olan Hz. Peygamber, insanların Mâriye hakkında ürettikleri dedikodularının yersiz olduğunu göstermek amacıyla Hz. Ali'yi devreye sokmuştur. 4. Hz. Peygamber'in onun hadım olduğunu bilmemesi ihtimal dışıdır. Zira Mukavkis tarafından hediye olarak sunulan bu hadım, direkt ona gönderilmiştir. Araştırmacılardan Temir ve Erkocaaslan'ın da kaydettiği gibi Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi (veya daha az muhtemel olarak Hz. Ömer'i) Me'bûr'u öldürmekle görevlendirmesi, kuvvetle muhtemel onun münafıklara yönelik planladığı bir hamledir.³⁸ O, halihazırda hadım olduğunu bildiği Me'bûr'un bu fizyolojik özelliğinin tasdik edilmesini ve herkesçe duyulmasını sağlamak istemiş olmalıdır. Bu yolla hanımı üzerindeki çirkin suçlamayı bertaraf etmiştir. Buna ek olarak bir hadımın, dış görünüş itibarıyla hadım olduğu rahat bir şekilde anlaşılabilir. Buna bir sonraki başlıkta yoğunlaşılacaktır. 5. Me'bûr'un yaşlı bir kimse olması ancak kardeşi Mâriye'nin genç olması mümkün müdür? Bu rivayet, Me'bûr'un kasdî bir sûrette cinsî güçten düşük olduğunu göstermek amacıyla üretilmiş benzemektedir. 6. Me'bûr'un Mâriye'nin ağabeyi veya amca

etrafındaki bu bölgeden alınarak Medine'nin Avâli/Âliye olarak bilinen doğu bölgesinde bahçe içinde bir eve yerleştirilmiştir. Bk. Peköz, "Hz. Peygamber'in Cârîyesi Mâriye", 78-79. Bu bölgenin zamanla Meşrebe olarak anıldığı anlaşılmaktadır. Temir, rivayetlere açıklık getirerek Mâriye ve Şirin'in misafir olarak öncelikle Ümmü Süleym'in evinde kaldıklarını, akabinde Hâris b. Nu'man'ın evine yerleştirildikleri yorumunda bulunmaktadır. O ayrıca Mâriye'nin diğer eşlerin bulunduğu mevkiden alınıp Âliye mevkiine taşınmasını Mâriye'nin Mısır'daki hayatıyla ilişkilendirmektedir. Buna göre Mâriye, çocukluk ve gençlik döneminde köy hayatında yetişmesi nedeniyle bahçelik bir coğrafyası olan Âliye'ye taşınmıştır. Âliye'ye yerleşmesinde hamile kalmasının da etkili olduğunu kaydeden yazarın bu görüşüne katılmadığımızı ifade etmeliyiz. Zira kuvvetle muhtemel Mâriye, Âliye bölgesine taşındıktan sonra İbrahim'e hamile kalmış olmalıdır. Netice itibarıyla Mâriye'nin kaldığı bu yer zamanla 'Meşrebetü Ümmü İbrahim' olarak anılmıştır. Yazarın değerlendirmeleri için bk. Temir, "Hz. Peygamber'in Cârîye Eşi Mâriye", 330-331. Konu hakkında araştırmacılardan Erkocaaslan ise Âliye bölgesine taşınma gerekçesini Hz. Peygamber'in hanımlarının kıskançlığı üzerinden okumaktadır. Zamanla Meşrebe olarak anılan bu bölgenin Mescid-i Nebevî'ye uzaklığı üç kilometre kadardı. Bk. Erkocaaslan, "Hz. Mâriye bint Şem'un'a Atılan İftira", 13.

- 38 Araştırmacılar, Kitâb-ı Mukaddes kaynaklı ve hadis eserlerinde de yer alan bir rivayete dayanarak durumu açıklamaktadırlar. Buna göre Hz. Peygamber'in Me'bûr'un öldürülmesine dair verdiği hüküm, tıpkı Hz. Süleyman'ın bir çocukta hak iddia eden iki kadına verdiği cevaba benzerdir. Hz. Süleyman, çocuğu bir zarar verme amacı taşımasına rağmen çocuğun annesinin kim olduğunu tayin etmek amacıyla çocuğu ikisi arasında pay edebileceği yönünde bir cevap vermişti. Değerlendirme için bk. Temir, "Hz. Peygamber'in Cârîye Eşi Mâriye", 338-339, Erkocaaslan, "Hz. Mâriye bint Şem'un'a Atılan İftira", 19.

oğlu olduğuna dair rivayetlerin de benzer bir bağlamı içerdiği söylenebilir. Burada hususen ağabeyi olduğunda aralarında herhangi bir yakınlaşmanın mümkün olmayacağı gibi bir amacın okuyucuya hissettirilmeye çalışıldığı fark edilmektedir. Ayrıca şayet ağabeyi olsaydı söz konusu iftira hadisesi de yayılmış olmayacaktı. Bu açıdan ilgili yakınlık da sonradan üretilmişe benzemektedir. 7. el-Adevî'nin rivayetleri birleştirilerek olay örgüsüne dair her aşamanın fasıla fasıla gerçekleşmiş olabileceği, akabinde Hz. Ali'nin onun hadım olduğunu anlamasıyla durumun neticelendiğine dair tespiti³⁹ önemlidir. Bu durum, rivayetlerin bir-biriyle çelişmekten ziyade uyum içinde bulunmasını sağlamaktadır.

3. Hadımlığına Dair Durumun Tahlili

Me'bûr'un hadımlığı ve bu hadımlığın Hz. Peygamber devrinde algılanış biçimi bu bölümün iki temel odak noktasını oluşturmaktadır. Bu çerçevede ilk olarak onun hadımlığına dair kaydedilen iki özel terimi incelemek gerekmektedir. Terimlerden ilki 'hasî' (حصي) olarak kaydedilmektedir.⁴⁰ Hadımlık için genel bir terim olan bu kelime, pek çok hadımlık formunu ifade etmek amacıyla da kullanılmaktadır. Çoğulu 'hisyan' (حصيان) olan bu terim, 'iğdiş edilmiş, yumurtalıkları çıkarılmış, hadım kimse' anlamlarına gelmektedir.⁴¹ Bu çerçevede söz konusu terimin 'hadım' anlamına geldiği açıktır. Diğer bir terim olan 'mecebûb'un (مجبوب) da yine Me'bûr'un hadımlığını tanımlamak amacıyla kullanılması dikkat çekmektedir.⁴² *Hasî*'ye kıyasla Me'bûr için metinlerde daha fazla zikredildiğini fark ettiğimiz bu kelimenin daha has bir anlam ifade ettiğini belirtmek gereklidir. Buna göre kelime, hadımlığın daha dar anlamlı bir formu olan 'tam hadımlığı' açıklamaktadır. Mecbûb hadımların zeker ve yumurtalıklar dâhil olmak üzere genital bölgedeki tüm uzuvları alınmaktadır.⁴³ Yukarıda zikredildiği üzere Hz. Ali'nin onun söz konusu bölgesinde erkeklığe dâhil hiçbir şeyin olmadığını belirtmesi bu nedenledir. Her ne kadar Taef El-Azhari, Me'bûr'un hangi tür hadımlığa ait olduğunun bilinmediğini ifade etse de⁴⁴ onun mecebûb hadımlardan olduğu metinde açık bir şekilde belirtilmektedir. Tüm bu detaylar, Me'bûr'un tam bir hadım olduğunu göstermektedir.

Rivayetlerin sunumuna dair ilginç olan, Hz. Ali'nin öldürmeye gidip avret mahallini görmesiyle Me'bûr'un hadım olduğunun yenice anlaşıldığı gibi yanlış bir anlamaya fırsat verecek yapıda olmasıdır. Evvelâ yukarıda da belirttiğimiz gibi Hz. Peygamber tara-

39 Adevî, *Mâriye el-Kibtîyye*, 32-33.

40 Bk. İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 10/201, Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 2/85-86.

41 Ebû Abdurrahmân Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn*. nşr. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî, (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1988), 4/286, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-lüğa*, thk. Muhammed 'Avd Mir'ab (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2001), 7/200, Ebû'l-Kâsım İsmâil b. Sâhib b. Abbâd, *el-Muhîr fi'l-lüğa*, nşr. Muhammed Hasen Âlu Yâsin (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994), 4/381, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekr Zeyneddin er-Râzî, *Muhtârü's-sihah*, nşr. Yusuf eş-Şeyh Muhammed (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1420/1999), 1/92.

42 Bir kısmı için bk. İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 10/203, Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 2/87, Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 4/89, İbn Abdülhakem, *Futûhu Mısır ve'l-Mağrib*, 70.

43 Ezherî, *Tehzîbü'l-lüğa*, 10/272, Sâhib b. Abbâd, *el-Muhîr fi'l-lüğa*, 6/415, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-Lüğa ve Sihâhü'l-Arabiyye*, nşr. Ahmed Abdulgafûr Attâr, (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987), 1/96, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414/1993), 1/249.

44 Taef El-Azhari, *Queens, eunuchs and concubines in Islamic history, 661-1257* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2019), 31.

findan Me'bûr'un hadım olduğu kuvvetle muhtemel bilinmektedir. Öyleyse konu aslında Me'bûr'un hadım olması değil, onun hadımlığının teyit edilmesi, bir şekilde onanması ve duyurulmasıdır. Zira mecbûb bir hadımın fizyolojik değişim kaynaklı dış görünüş olarak hadım olduğu doğrudan anlaşılabilir. Daha açık bir ifadeyle aktarmak gerekirse hadım edilmiş bir kimsenin hadım edildikten sonra vücut yapısında meydana gelen değişimler, dış görünüşünü şekillendirmesi nedeniyle kendisinin 'hadım olduğu' hususunda bir kanaate varmaya imkân tanımaktadır. Bu özellikler sıradan ve basit bir gözlemlerle gerçekleştirilebilir. Çok temel sayılabilecek birtakım özellikleri burada zikretmekte yarar vardır:

1. Hadımın vücudundaki en temel değişim, kıllarda kendini göstermektedir. Hadım edilmiş bir erkeğin artık sakalları çıkmamaktadır.⁴⁵ Erkeklerin önemli bir bölümünün sakallı olduğu bir toplumda -herhangi bir gerekçe olmadan- sakal bırakmayan bir kimsenin tanınması ve dikkat çekmesi oldukça olasıdır. Dolayısıyla bu durum, onun hadım olduğunun anlaşılmasını kolaylaştıracak bir etkidir.

2. Bir hadımın sesinin kadın ve çocuk sesi arasında bir kalınlıkta olduğu, konuştuğu zaman kendisinin hadım olduğunun anlaşıldığı bilinmektedir. Ses bir anlamda tiz bir boyuta erişmektedir.⁴⁶

3. Hadım edilen kimselerin uzuvlarındaki orantı zamanla değişim göstermektedir. Bu doğrultuda onların el ve ayaklarının, bacak boylarının normal boyutlardan uzun olduğu gözlemler arasındadır.⁴⁷ Bu orantsız değişim, dikkat çekici bir boyutta olduğu için, dışarıdan bir göz için hadımın dikkat çekici beden yapısının farkına varılacaktır.

Yukarıdaki kayıtlar, hadımların bedenlerinde meydana gelen değişimlerden sadece birkaçıdır. Bunun yanında söz konusu detaylar, genel geçer kabuller olmaktan ziyade, modern dönem çalışmalarında, hadımlar üzerine yapılan incelemelerde de bilimselliği kanıtlanmış temel bulgular arasında yer almaktadır.⁴⁸ Bu açıdan Me'bûr'un hadımlığına odaklanan araştırmacı için iki soru kayda değerdir: 1. Me'bûr'un hadım bir köle olduğu gerçeği, Hz. Peygamber devrinde de anlaşılmuş bir olgu muydu? 2. Me'bûr'un hadımlığı, o günkü Medine toplumu tarafından tam olarak anlaşılammış olabilir mi?

İlk soru, bizi Belâzürî'deki bir rivayete götürmektedir. Bu rivayet, -yüksek ihtimalle münafiklardan olduğu anlaşılan- bazı kimselerin Me'bûr'un esasında hadım (*mecbûb*) olmadığını iddia ettiklerini, bu iddia saikiyle bir tür söylentinin yayıldığını içermektedir.⁴⁹ Bu iddia, sarıh bir sûrette Me'bûr'un bir hadım olduğunun anlaşıldığını ancak söylenti çıkarmak isteyen bazı kimselerin onun hadım olmadığı yönünde bir haber yaydıklarını göstermektedir.

45 Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Makdisî, *Kitâbü Ahseni't-tekâsim fi ma'rifeti'l-ekâlim*, ed. M. J. De Goeje (Leiden: Brill, 1906), 242-243.

46 Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1384/1965), 1/113.

47 Câhiz, *el-Hayevân*, 1/106.

48 Bu hususta çeşitli değerlendirmeler için bk. Olivier de Marliave, *Hadımların Dünyası: Çağlar Boyunca Hadımlık*, çev. Yasemin Kayacan (İstanbul: Doğan Kitap, 2015), 108-109, 158-159. Bu konuda özellikle Doktor Zambako Paşa'nın gözlemleri son derece önem arz etmektedir. Onun bilimsel anlamda hadım bedenine yönelik yaptığı incelemeler, yukarıdaki kayıtları onamakta ve daha fazla açıklayıcı detaylar sunmaktadır. Bk. Le Dr. Démétrius A. Zambacho Pacha, *Les eunuques d'aujourd'hui et ceux de jadis* (Paris: Masson et Cie, 1911).

49 Belâzürî, *Ensâbü'l-Şerâf*, 2/87.

Anlaşılan o ki Me'bûr'un hadım olduğu görülmüş ancak hizmet amacıyla Mâriye'nin evine çokça girip çıkması münafıklar eliyle bir tür dedikodu aracına dönüştürülmüştür. Zira mevcut toplumda hadım kullanımı yaygın değildir ve Hz. Peygamber gibi toplumun lideri olan bir kimsenin haremlik-selamlık uygulamasının geleneksel olarak varlığına rağmen hadım da olsa neticede erkek olan birini haremde hizmet ettirmesi çeşitli suçlamalara kapı açacak kullanışlı bir aparata dönüştürülmüştür. İkinci soru ise hadımların yukarıda zikredilen fiziksel değişimleri düşünüldüğünde Me'bûr'un hadımlığı göze çarpan bir detay olmasıyla açıklanabilir. Belki de onun bu dikkat çekiciliği mezkûr söylentilere kapı aralamış olabilir.

Netice itibariyle Me'bûr'un hadımlığı, Hz. Peygamber ve Medine toplumu tarafından bilinen ve görülen bir olgudur. Metinlerde tartışılan ve Hz. Mâriye'nin iffeti üzerinden konu edinilen husus ise, onun hizmetini görmesi nedeniyle yanına çokça girip çıkmasıdır. Bu durum, ilgili dönemdeki toplumsal yapı düşünüldüğünde dikkat çekici bir vaziyet arz etmiştir.

Sonuç

Hz. Peygamber devrine tesadüf eden bir vetirede hadımlığı kaynaklarda görünürlük arz eden Me'bûr el-Kıbtî, söz konusu süreçte Medine'ye köle statüsünde 'hediye' olarak gönderilmiştir. Me'bûr, hadımların hususi alanlarda hizmet edebilme becerileri dolayısıyla Hz. Peygamber'in ümmüveledi Mâriye'nin özel hizmetiyle meşgul olmuş; onun bu meşguliyeti, hadım istihdamına çok da aşına olmayan Medine toplumunda dikkat çekmiştir. Bu duruma Hz. Peygamber'in gizli düşmanı sayılabilecek münafıkların dedikodu ve söylentileri de eklenince haberin şehir içinde yayıldığı, Hz. Peygamber'in ise bu asılsız iddiaları bertaraf edecek bir inisiyatif aldığı anlaşılmaktadır. Onun -esasen toplumca da bilindiği anlaşılan hadımlığı, Hz. Ali'nin görevlendirilmesiyle tasdik edilmiştir.

Fizyolojik değişimi itibariyle Me'bûr'un bulunduğu toplum içerisinde hadım olarak bilinmemesi imkân dâhilinde değildir. Me'bûr el-Kıbtî, hadım kullanımına ilgili dönemde oldukça yabancı olan İslâm toplumuna dikkat çekici ve sıradışı bir figür olarak algılanmış olmalıdır. Mâriye'ye hizmetle yüklenmiş olduğu görevi, bu doğrultuda yadırganmıştır. Zira bu yönüyle o, söz konusu süreçte toplumun yabancı ve alışık olmadığı bir istihdam alanını yansıtmaktadır. Onun Hz. Mâriye olayını tecrübe etmiş olması, hiç şüphesiz İbrahim'in doğumuyla da ilgilidir. Hadım karakterinin işlevini bilmeyen ve yenice hamile kalmış Mâriye'nin evine 'yabancı' birinin sürekli girip çıktığını gören insanlar, bu durumu yadırgayarak çeşitli söylentiler üretmişlerdir. Kaynaklar onun hadımlığını, hadımlığa ait hususi terimlerle ifade etmektedirler. Bu yönüyle fizyolojik olarak hadım olduğu sabittir. Bu sabilte, çeşitli kabulleri de zorunlu kılmaktadır. Zira hadımlık, pek çok fizyolojik dönüşümü içeren, normal erkek tipinden önemli ölçülerde ayrılan bir görünüm çizmektedir. Dolayısıyla onun hadımlığı, sonradan üretilmiş bir tarihî argüman olmaktan uzak olmakla birlikte aksine bunu onaylayan pek çok tarihî veri bulunmaktadır.

Kaynakça | References

- Adevî, Muhammed Ali Mahlûf. *Mâriye el-Kibtîyye*. Kâhire: Dârü'l-Menâr, 1406/1986.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah. *el-Müsned*. nşr. Şuayb el-Arnâvut vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- El-Azhari, Taef. *Queens, eunuchs and concubines in Islamic history 661-1257*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2019.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir. *Ensâbü'l-eşraf*. thk. Süheyl Zekkâr, Riyad Zirikli. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1417/1996.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali Husrevcirdî. *Delâ'ilü'n-Nübüvve*. nşr. Abdülmutî Kal'acî. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1408/1988.
- Buhl, F. "Mâriya". *The Encyclopaedia of Islam New Edition*. 6/575. Leiden: Brill, 1991.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr. *Kitâbü'l-Hayevân*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 8 Cilt. Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1384/1965.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *Tâcü'l-Lüga ve Sihâhü'l-Arabiyye*. nşr. Ahmed Abdulgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987.
- Ebû Nuaym el-İsfehânî, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed. *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*. 10 Cilt. Mısır: es-Sa'ade, 1394/1974.
- Erkocaaslan, Recep. "Hz. Mâriye bint Şem'un'a Atılan İftira ve Sünnî-Şîî Geleneklerdeki Rivayet Farklılıklarının Sebepleri". *Eskiye* 43 (Mart 2021), 11-26.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-lüga*. thk. Mıhammed 'Avd Mir'ab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 2001.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullah. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. 8 Cilt. Kâhire: Dâru't-Te'sîl, 1435/2014.
- Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahmân el-Ferâhîdî. *Kitâbü'l-Ayn*. nşr. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1988.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed. *el-İstiâb fi ma'rifeti'l-ashâb*. nşr. Ali Muhammed Mu'avvid, Âdil Abdülmevcûd. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Abdülhakem, Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullâh b. Abdülhakem el-Mısırî. *Futûhu Mısır ve'l-Mağrib*. Kâhire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1415.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali. *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*. nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 14 Cilt. Mısır: Dâru Hicr, 1429/2008.
- İbn İshak, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. Yesâr. *es-Sîre (Kitâbü's-siyer ve'l-Megâzî)*. nşr. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1398/1978.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993.

İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed. *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*. nşr. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001.

İbnü'l-Esrî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed. *el-Kâmil fî't-târîh*. nşr. Ömer Abdusselâm Tedmurî. 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1417/1997.

İbnü'l-Esrî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. nşr. Âdil Ahmed er-Rufâî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1996.

Kapar, Mehmet Ali. "Hâtıb b. Ebû Beltea Hayatı ve Faaliyetleri". *İSTEM* 17/33 (2019), 1-19.

Makdisî. Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *Kitâbü ahseni't-tekâsim fî ma'rifeti'l-ekâlim*. ed. M. J. De Goeje. Leiden: Brill, 1906.

Marliave, Olivier de. *Hadımların Dünyası: Çağlar Boyunca Hadımlık*. çev. Yasemin Kayacan. İstanbul: Doğan Kitap, 2015.

Müslim, Ebü'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhü Müslim*. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1435/2014.

Peköz, Emine. "Hz. Peygamber'in Cârîyesi Mâriye". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 1 (Ocak-Haziran 2017), 69-92.

Reşid b. ez-Zübeyr. *Kitâbü'z-zehâir ve't-tuhaf*. thk. Muhammed Hamidullah. Kuveyt: et-Turâsü'l-Arabî, 1959.

Sâhib b. Abbâd, Ebü'l-Kâsım İsmâil b. *el-Muhît fî'l-lüga*. nşr. Muhammed Hasen Âlu Yâsin. 10 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed eş-Şâmî. *el-Mu'cemü'l-Evsat*. nşr. Târik b. İvadullah b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî. 10 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Haremeyn.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhü't-Taberî*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. 11 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Meârif.

Temir, Hakan. "Hz. Peygamber'in Cârîye Eşi Mâriye el-Kıbtiyye'nin Hayatı". *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 6/2 (2020), 317-352.

Uraler, Aynur. "Mâriye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 14 Nisan 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mariye>

Zambacho Pacha, Le Dr. Démétrius A. *Les eunuques d'aujourd'hui et ceux de jadis*. Paris: Masson et Cie, 1911.

Zeyneddin er-Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekr. *Muhtâru's-sihah*. nşr. Yusuf eş-Şeyh Muhammed. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1420/1999.